

«KAMOLOT»
KUTUBXONASI

Фёдор
Достоевский

ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО

ЯНГИ АСР АВЛОДИ

ТОШКЕНТ
2015

УЎК:821.161.1-1

КБК: 84(2Рос=Рус)1

Д-74

Достоевский, Фёдор

Жиноят ва жазо: роман / Ф.Достоевский. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2015. – 856 б.

ISBN 978-9943-27-379-5

Жаҳон ва ўзбек адабиётининг дурдона асарларидан таркиб топган «Камолот кутубхонаси» рукни бу гал атоқли рус ёзувчиси Фёдор Достоевскийнинг «Жиноят ва жазо» романини тақдим этади.

Асар 1866 йилда ёзилган. Аммо инсон кечинмаларининг эски ва янгиси бўлмаганидек, роман қадри ҳам эскирмаган.

Китоб ўзбек тилида бундан аввал 1977 йилда чоп этилган. Қарийб 40 йилдан кейин асарни қайта нашр этишдан мақсадимиз, бутунги китобхонларимизни ўз даврида шуҳрат қозongan асар – талаба ҳаётидан аянчли драма билан таништириш.

«Камбағаллик айб эмас, бироқ йўқчилик – иллат. Биринчисида инсон туғма олижаноб фазилатларни сақлаб қола олади, аммо йўқчиликда уларни ҳеч қачон ва ҳеч ким сақлаб қола олмайди», асардаги персонажларидан бири бош қаҳрамонга бу гапни ҳаётий мисоллар асосида изоҳлаб беради. Университетнинг собиқ талабаси бўлган Раскольников эса бу гапдан тегишли хулоса чиқара олмайди. Натигада, йўқчиликдан қутулиш, тезда бойиб кетиш ва юқори мавқеига эга бўлиш мақсадида ақл бовар қилмайдиган жиноят содир қилади. Фожиали жиҳати – қаҳрамон ўз жиноятини оқлайди. Аммо ҳаёт қонунлари адолатли – жиноятни жазосиз қолишига имкон бермайди. Руҳий жазо жиноятчини ўз айбига иқрор бўлишга мажбур этади.

Романда шу мудҳиш қотиликнинг узлуксиз уқубатлари билан бирга гўзал муҳаббат тасвири ҳам борки, у китобхон қалбини беихтиёр жунбишга келтиради.

УЎК: 821.161.1-1

КБК: 84(2Рос=Рус)1

Таржимон:

Иброҳим Фафуров

ISBN 978-9943-27-379-5

© Ф.Достоевский, «Жиноят ва жазо». «Янги аср авлоди», 2015 й.

БИРИНЧИ ҚИСМ

I

Июлнинг бошларида кунлар ғоятда исиб кетган, оқшом тушаётган чоғлар эди, ёш бир йигит торроқ С – кўчасида ўзи ижара қилиб турган ҳужрадан чиқиб, К – кўприги томон беқарор қадам ташлаб оҳиста юриб кетди.

У зиналардан туша туриб, бир амаллаб уй бека-сига чап бериб ўтди. Унинг ҳужраси беш қаватли баланд бинонинг болохонасида жойлашган бўлиб, одам турадиган жойдан кўра кўпроқ жавонга ўхшаб кетар эди. Бу ерда унинг ейиш-ичиши, кийим-кечагига ҳам қараб туришар, уй бекасининг ўзи эса бир қават пастдаги алоҳида хонадонда яшар эди. Йигит қачон кўчага чиқадиган бўлса уй бекасининг доимо ланг очиқ турадиган ошхона эшиги олдидан ўтиши керак эди. Ва ҳар сафар очиқ эшик олдидан ўтар экан, йигитнинг юраги аллақандай сирқираб кетар, пўкиллаб ура бошлар, бундан ўзи ҳам уялар, ғашни келиб юзини буришти-рар эди. У бекадан бошдан-оёқ қарзга ботиб яшар, шунинг учун ҳам унга дуч келишдан ўзини олиб қочарди.

Йўқ, уни қўрқоқ ва бечораваш кимса деб бўлмас-ди, балки ҳатто бунинг акси дейиш мумкин эди, лекин кейинги пайтларда у асабий бўғилиб юрар, ичи чироқ ёқса ёришмасди. У ўз хаёлларига фарқ бўлиб кетар, чуқур ўйга толар, уй бекасинигина эмас, умуман, ҳеч бир кимсани кўргиси келмасди, биров билан юзма-юз учрашиб қолишдан чўчир эди. Йўқчилик уни абгор қилиб ташлаганди, бироқ кейинги пайтларда у ўз абгорлигини ҳам ўйламай

қўйганди. У энг зарур ишларини ҳам бир чеккага суриб қўйди. Уй бекаси унга қарши қанчалар тишини қайрамасин, бундан тариқча ҳам чўчимасди. Лекин зинада тўхтаб, унинг минғир-минғирини, пул сўраб ғингшишларини, дўқ-пўписа, шикоят қилишларини истамас, бунинг устига ўзи ҳам отанг яхши, онанг яхши деб галга солишни, кечирим сўрашни, ёлғон гапиришни кўнглига сиғдирмас, йўқ, бундан кўра яхшиси ҳеч кимнинг кўзига кўринмаслик учун зинадан мушукдай писиб ўтиб кетган минг марта маъқул.

Айтмоқчи, кўчага чиқиб кетар экан, бу сафар уй бекасига дуч келиб қолишдан ҳаддан ортиқ чўчиганлиги ўзини ҳам ҳайрон қилиб қўйди.

«Қандай ишга қўл урмоқчиману яна мана бунақа арзимаган нарсалардан қўрқиб ўтирибман! – деб ўйлади у ғалати ишшайиб. – Ҳм... ҳа... ҳаммаси одамнинг ўз қўлида, юрагинг дов бермагандан кейин бурнингнинг тагидаги нарсадан қуруқ қоласан... бу кундай равшан гап... Қизиқ, одамлар ҳаммадан кўпроқ нимадан қўрқадилар? Бир янги ишга жазм қилишдан, бир янги сўз айтишдан ҳаммадан кўра кўпроқ қўрқадилар... Ҳа, айтгандай, жуда кўп валдираяпман. Оғзим гапдан тинмайди – қўлим ишга бормайди. Кейинги пайтларда мана шундай бўлиб қолдим, бир бурчакка тикилиб олиб, ҳадеб йўқ нарсанинг хаёлини суравергандан кейин одам шундай бўлиб қолар экан... Қуруқ сафсата ҳаммаси! Мана, ҳозир нима қилиб юрибман? Ахир, мен буни эплай оламанми? Бу ўзи жиддийми? Сира ҳам жиддий эмас. Ўз хаёлимда ўзимни овутиб юрибман; майнабозчилик! Ҳа, дарвоқе, майнабозчиликнинг худди ўзи!»

Кўча жазирама иссиқ эди, ҳаво дим бўлиб кетганди, тикилинч, ҳамма ёқда оҳаклар, тахталар, гишт, тупроқ қалашиб ётар, бунинг устига-устак

чорбоғи бўлмаган ҳар бир петербургликка яхши таниш ёзги уфунат – буларнинг бари бир бўлиб йигитнинг бусиз ҳам қақшаб ётган асабига ёмон таъсир қилди. Шаҳарнинг бу қисмида, айниқ-са, ҳаддан ташқари кўп бўлган қовоқхоналардан анқиётган қўланса ҳидлар, бегим кун бўлишига қарамасдан ҳар қадамда учраб турган маст-аласт кишилар ифлос ва нурсиз бу манзарани янада хунукроқ қилиб кўрсатарди. Йигитнинг нозик чеҳрасида беҳад бир нафрат акс этиб ўтди. Дарвоқе, у жуда келишган йигит эди, кўзлари қора ва чиройли, мағзи қоратўроқ, бўйдор, хушбичим, қомати самбитдай эди. Бироқ кўп ўтмасдан у яна чуқур ўйга толди, тўғрироғи, ташқаридан у бу дунёни тамомила унутиб юборганга ўхшаб қолди у ҳеч нарсани кўрмасдан, ҳеч нарсага қарамасдан кетиб борарди. Аҳён-аҳён у ўзича нималарнидир ғўлдираб қўяр, бу кейинги пайтларда унга одат бўлиб қолган, ўзи ҳам ҳозир бунга тан берганди. У тез-тез фикри чалғийдиган бўлиб қолганлигини билар, фоятда мадордан кетган эди: мана, икки кундирки, туз тотмаганди.

У шунчалар ночор кийинган эдики, ҳатто увода-сувада энгил-бошига ўрганиб, кўзи қотиб кетган одам ҳам купша-кундуз куни бу аҳволда кўчага чиққани уялган бўлар эди. Дарвоқе, шаҳарнинг бу қисмида бунақанги хароб кийим-кечакка эътибор бериб ўтирадиганларнинг ўзи кўринмасди. Бу ер Сеннаяга яқин эди, доврўғи чиққан кўнгил очар ерлар мўл эди, Петербургнинг нақ киндигида жойлашган ушбу кўчаларда турли-туман ҳунар аҳли аралаш-қуралаш бўлиб тиқилишиб яшар, шунинг учун ҳам унча-мунча қаланғи-қасанғи одамлар буларнинг ичида кўзга ташланавермасди. Бироқ йигитнинг юраги ғабдан шунчалар қотиб тош бўлиб кетган эдики, аслида орияти кучли, номусли

бўлишига қарамасдан кўчада ўз кийимларидан ор қилмай қўйганди. Баъзан таниш-билишлари ёки илгариги ёр-биродарлари билан учрашиб қолса, бошқа гап, лекин улар билан учрашиб, кўришиб туришни умуман жини ёқтирмай қолганди... Бу орада нима учундир баҳайбат от қўшилган аравага ўтқазиб олиб кетилаётган бир маст киши унга қараб: «Хей, менга қара, немис шляпачиси!» – дея қичқирди-да, кейин қўли билан уни кўрсатиб, овози борича кўчани бошига кўтарганча бақира бошлади, шунда йигит бирдан тақатақ тўхтади ва шоша-пиша бошидан каттакон, тепаси баланд, думалоқ циммерман шляпасини юлиб олди, шляпа кийилаверганидан ғоятда эскириб, ранги унниқиб, ҳамма ёғини доғ-дуғ босган, соябонсиз, капаси бир томонга қийшайиб қолганди. Йўқ, у уялмади, лекин унинг кўкрагини ҳатто кўркүвга ўхшаш алланима зирқиратиб юборди.

– Ўзим ҳам билувдим! – пичирлади у талмовсираб, – ўйлаганимдай бўлди! Шундан ёмони йўқ! Мана шунақа арзимаган бир аҳмоқлик, икки пулга қиммат бир нарса ҳамма ишни чиппакка чиқариши ҳеч гап эмас! Ростдан ҳам бу шляпа жуда кўзга ташланиб туради... Кулгили кўринади, шунинг учун дарров кўзга ташланади... Менинг бу чувринди уст-бошимга фуражка бўлса тузук эди, эскириб дабдаласи чиқиб кетган бўлса ҳам майли эди, фақат манови рўдаподан қутулса бас. Бунақаси ҳеч кимда йўқ, бир чақирим наридан кўриниб туради, кўрган одамнинг эсида қолади... айниқса, бунақа нарсани кейин эслаб қолишади, ана сизга далил. Бу ишда иложи борича бошқалардан ажралиб турмаслик керак... Энг кўзга кўринмайдиган майда нарсаларгача эсда тутиш керак!.. Бўлмаса, худди мана шу майда-чуйда нарсалар доимо ҳамма ишни барбод қилади, ҳалокатга олиб боради...

Унинг борадиган жойи узоқ эмасди; у ҳатто уйдан бу ергача неча қадам эканлигини ҳам ҳисоблаб чиққан эди, рошпа-роса етти юз ўттиз қадам. Бир куни жуда орзуга берилиб кетган пайти қадам-бақадам ўлчаб чиққанди. У пайтларда унинг ўзи ҳам бу хаёлларига унчалар ишонқирасмас, фақат улар ўзининг бедаво хунуклиги, ўтакетган дадиллиги билан юрагини қитиқлаб юрган кезлар эди. Мана энди бир ой кейин унинг фикри ўзгарди, у ўзига ўзи, кучинг етмайди, юрагинг дов бермайди, деб қутқу солар, айни замонда бу «расво» орзусини амалга ошириладиган иш деб қарайдиган бўлиб қолган, гарчи ҳамон ўз кучига ўзи ишонмас ҳам, лекин бу фикридан буткул воз кечиб кетолмасди. У, ҳатто мана ҳозир кўзлаган ишини бир синаб кўриш учун чиққан ва ҳар ташлаган янги қадами уни баттарроқ ҳаяжонга солмоқда эди.

У юрагини ҳовучлаган, титраб-қалтираган ҳолда баҳайбат бир бинонинг олдига келди, уйнинг бир томони жарга, иккинчи томони В-й кўчасига қараб тушган эди. Бу уй бошлича майда-чуйда хонадонлардан иборат бўлиб, уларда тикувчилар, слесарлар, оқсочлар, турли-туман қаланғи-қасанғи немислар, жонини койитмай кун кўрадиган суюқ-оёқ ойимчалар, майда амалдорлар ва бошқалар истиқомат қилишарди. Уйнинг ҳар иккала дарвозаси ва ҳар иккала ҳовлиси кириб-чиқаётган одамлар билан тўла эди. Бу ерда уч ё тўрт нафар қоровул хизмат қиларди. Йигит улардан биронтасига ҳам дуч келмаганига хурсанд бўлди ва дарвозадан лип этиб, ичкарига кириб ўзини ўнг томондаги зинага урди. Зина тор ва қоронғи, зимистон эди, лекин у бу нарсани аллақачон назарга олиб қўйган, ўрганган эди ва буларнинг бари унга маъқул ҳам эди: бунақа қоронғида атай тикилиб ҳам бировни таниб

олиш қийин эди. «Ҳозирнинг ўзида шунчалар титраб-қақшаб турибман, ҳали чиндан ҳам бу ишни амалга ошириш керак бўлганда қандоқ аҳволга тушаркинман?..» – дея ногоҳ хаёлидан ўтказди у тўртинчи қаватга кўтариларкан. Бу ерда у бир хонадондан мебелларни олиб чиқишаётган собиқ зобитларга дуч келди. Йигит бу хонадонда амалдор, оилали бир немис турганлигини олдинроқ билиб олганди. «Демак, немис кўчадиган бўлиб қолибди-да, демак, бу ерда – тўртинчи қаватда вақтинча фақат кампирнинг ўзи ёлғиз қолар экан. Ёмон эмас... ҳар нечук ёмон эмас...» – дея хаёлидан ўтказди у яна ва кампирнинг хонадонига қўнғироқ чалди. Қўнғироқ мисдан эмас, тунукадан қилингандай заиф тинғирлади. Бунақа уйлардаги майда хонадонларнинг ҳаммасидаги қўнғироқлар деярли мана шунақа. У бу қўнғироқнинг қандай жиринглашини унутаёзган экан, мана ҳозир унинг ўзгача овози унга ниманидир эслатгандай бўлди ва унинг тасавурида алланарсалар аниқ-тиниқ жонланиб кетди... У бирдан асаблари қақшаб сесканиб тушди. Кўп ўтмай, эшик қия очилди, тирқишидан уй эгаси унга ишонқирамай қарамоқда эди, унинг кўзлари қоронғиликда йилтираб турарди. Лекин қаватнинг саҳнида бошқа одамлар ҳам борлигини кўриб, уй эгаси дадилланиб эшикни ланг очди. Йигит остона ҳатлаб, ичкарига кирди, тўсиб қўйилган даҳлизнинг нариги ёғида кичкинагина ошхона жойлашган эди. Кампир унинг қаршисида миқ этмай, нимага келдинг, дегандай қараб турар эди. Кампир олтмишларга борган, қоқ-қуруқ суяги қолган, ўқрайган кўзлари ўткир, қирра бурни кичкинагина эди. Унинг оч сариқ, унчалар оқармаган сочларига қуюқ қилиб мой суртилганди. У товуқнинг оёқларига ўхшайдиган ингичка ва узун бўйнига аллақандай бир латтани ўраб олган, елкасига

эса ҳаво шунчалар иссиқ бўлишига қарамасдан жун қацавейка¹ ташлаганди. Кампир дам-бадам хирқираб йўталар эди. Афтидан, йигит унга бошқача назар ташлади шекилли, кампир бундан яна шубҳага тушиб қолди.

– Мен талаба Раскольников бўламан, бир ой олдин сизга учрашган эдим, – деди шоша-пиша йигит эгилиб таъзим қилар экан, унга юмшоқроқ муомала қилиш керак, дея хаёлидан ўтказиб.

– Эсимда, отагинам, эсимда, чинданам келган эдингиз, – дона-дона қилиб деди кампир ҳамон йигитнинг юзига ишонмасдан тикилар экан.

– Шу десангиз... мен яна ўша иш билан... – дея гапида давом этди Раскольников кампир ҳамон унга ишонқирамай қараётганлигидан ажабланган ҳолда.

«Афтидан, у доимо шундай бўлса керак, фақат мен илгари келганимда, буни пайқаман бўлсам, эҳтимол», – дея ўйлади у юраги ғаш тортиб.

Кампир ичида бир нарсани ўйлаган кишидай индамади, кейин хонага кириладиган эшикни кўрсатиб, ўзини четга олдида, меҳмонни олдинга ўтказди.

– Киригиз, отагинам.

Йигит кириб борган хонанинг деворлари сариқ гул қоғоз билан қопланган, тувакларда геранлар ўсиб ётар, деразаларга ҳарир парда тортилган эди, шу тобда уй ботиб бораётган офтобнинг нурлари билан тўлган эди. «Ўшанда ҳам, демак, офтоб мана шундай ботиб бораётган бўлади!..» – Раскольниковнинг миясида шу фикр ярқ этиб, пайдо бўлди ва у хонадаги ҳамма нарсаларни яхшироқ эслаб қолиш учун бирма-бир тез кўздан кечи-

¹ Қацавейка – аёлларнинг мўйнали олди очиқ калта камзули.

риб чиқди. Лекин хонада айтарли ҳеч нарса йўқ эди. Сарик оғочдан ишланган жиҳозларнинг бари эскириб кетган, жиҳознинг ўзи ҳам унчалар кўп эмас, бор-йўғи каттакон эгма суянчиғи ёғочдан ишланган диван олдида доира стол, икки эшик ўртасида ойна қўйилган ҳожатхона, девор ёқалаб қўйилган стуллар ҳамда икки-учта қуш кўтарган немис ойимчалари тасвирланган арзон, рамкалари сарик суратлардан иборат эди, холос. Бурчакка қўйилган санам олдида исчиноқ ёниб турарди. Хона чиннидай ярқиратиб қўйилганди: жиҳозлар ҳам, пол ҳам ялагандай тоза эди. «Лизаветанинг иши», – дея хаёлидан ўтказди йигит. Уй ичидан гард қидириб топиш амри маҳол эди. «Заҳар ва қари бева хотинларнинг уйлари мана шундай тоза бўлади», – деб ўзича ўйларди Раскольников иккинчи мўъжазгина хонанинг эшигига тутилган чит дарпардага қизиқиб қарар экан, бу хонада кампирнинг кўрпа-тўшағи ва қутиси турарди, йигит ҳали бу хонани кўрмаганди. Уй мана шу икки хонадан иборат эди.

– Сизга нима керак? – сўради кампир хонага кирилгач, ҳамон унинг қаршисида тик туриб юзига тикилганча.

– Мановини сизга олиб келувдим! – деди йигит ва чўнтагидан эски ялпоқ кумуш соатни олди.

Соатнинг орқа томонида ер куррасининг шакли тасвирланган эди. Соатнинг занжири пўлатдан ишланганди.

– Олдингисининг ҳам муҳлати алақачон ўтиб кетди-ю. Бир ойдан ошганига мана уч кун бўлди.

– Мен сизга яна бир ойнинг фоизини қўшиб бераман, сабр қилинг.

– Бу ёғи, отагинам, ихтиёр менда, сабр қиламанми ёки қўйиб кетган нарсангизни сотиб юбораманми, ўзим биламан.

– Бу соатга қанча бераркинсиз, Алена Ивановна?

– Ўзи арзимаган нарса бўлгандан кейин унга қанча ҳам беришарди, отагинам. Ўтган сафар ташлаб кетган узугингизга икки сўм бергандим, ваҳоланки, унақа нарсани заргардан бир ярим сўмга олишингиз мумкин, тағин янгисини.

– Жуда бўлмаса, тўрт сўмгина беринг, соат отамдан қолган, кейин қайтариб оламан. Мен тезда пул олишим керак.

– Бир ярим сўм, фоизини ҳам олдиндан бериб қўясиз, истасангиз шу.

– Бор-йўғи бир ярим сўмми?! – қичқириб юборди йигит.

– Ихтиёрингиз.

Кампир унга соатни қайтариб узатди. Йигит соатни олиб ғоят жаҳли чиқиб кетганидан шартта жўнаб юбормоқчи ҳам бўлди, лекин шу заҳоти бошқа борадиган жойи ҳам йўқлиги, бундан ташқари келишининг ўзга бир сабаби ҳам борлигини эслаб ўйланиб қолди.

– Бўпти, беринг! – деди у дағаллик билан.

Кампир калит қидириб чўнтагини ковледи ва дарпарда ортидаги хонага кириб кетди. Йигит хонада ёлғиз қолгач, қулоғини динг қилиб, тинглай бошлади, у нималарнидир чамалар эди. Кампирнинг қути очгани эшитилди. «Назаримда комоднинг тепасидаги қутида турса керак, – дея чамалади у. – Калитни у ўнг киссасида сақлар эканда... Калитлари ҳаммаси бир шода қилиб боғланган экан, битта пўлат занжирда... Уларнинг ичида ҳаммасидан каттароқ, уч баравар катта калит бор, калта тишли, лекин у комоднинг калити эмас... Шундай экан, бундан бошқа яна бир қути ёки бошқа бирон яширин жой бўлиши керак... Буни-си ғалати бўлди-ку. Яширинча нарса қўйиладиган

жойларнинг калитлари доим мана шунақа бўлади... Э, падарига минг лаънат шу ишларнинг...»

Кампир қайтиб чиқди.

– Мана олинг, отагинам: ҳар ойига бир сўмга ўн тийиндан бўлса, бир ярим ойга ўн беш тийин бўлади, бир ой олдиндан тўлаб қўясиз. Бундан ташқари илгари олган икки сўмингиздан яна шу ҳисоб билан йигирма тийин тўлашингиз керак. Демак, ҳаммаси бўлиб ўттиз беш тийин бўлади. Шундай қилиб, келтирган соатингиз учун бир сўму ўн беш тийин оласиз. Мана олинг.

– Қўйинг-э! Наҳот энди бир сўм ўн беш тийин бўлса!

– Тўппа-тўғри.

Йигит фиди-биди қилиб ўтирмай пулни олди. У кампирга тикилиб турар, кетишга шошилмас, худди унга яна нимадир демоқчи ёки нимадир қилмоқчи эди-ю, лекин гўё бунинг нима эканлигини ўзи ҳам билмагандай эди...

– Мен сизга, Алена Ивановна, яқин кунларда яна бир нарса олиб келаман... кумушдан ишланган... чиройли... папирос қути... ўртоғимдан қайтариб олишим билан олиб келаман... – у хижолатга тушиб, индамай қолди.

– Олиб келганингизда гаплашамиз, отагинам.

– Хуш қолингиз... Нима, ўзингиз уйда ёлғиз ўтирибсизми, синглингиз йўқми уйда? – андиша қилиб ўтирмай сўради йигит чиқиб кетаркан.

– Синглимда нима ишингиз бор эди, отагинам?

– Ўзим шунчаки сўрадим. Омади бир гап-да. Демак, сиз ҳозир... Хўп, яхши қолинг, Алена Ивановна!

Раскольников ўзини анча йўқотган ҳолда чиқиб кетди. Ундаги бу ҳолат борган сари зўрая бошлади. Зиналардан тушиб борар экан, худди бир нар-

садан қаттиқ ҳайратга тушган одам каби бир неча марта тўхтаб ҳам қолди. Ва ниҳоят, кўчага чиққач, кўксидан бир нидо отилиб чиқди:

«Ё Парвардигор! Бунчалар ярамас ҳаммаси! Ва наҳотки, мен... йўқ, бўлмаган гап, бемаънилик! – деб қўшиб қўйди у қатъият билан. – Наҳотки, шундай даҳшатли бир нарсани қилиш менинг қўлимдан келса? Наҳот, менинг дилимда шунчалар қабоҳат яшириниб ётган бўлса! Қанчалар палид, ифлос, расво, расво!.. Яна мен бир ойдан бери...»

Бироқ у юрагини жунбишга келтирган бу нарсаларни ифодалаб беролмасди. Ҳали у кампиннинг ҳузурига келаётган пайтдаёқ юрагини эзиб, вайрон қилиб ташлаётган беҳад нафрат мана энди шу даражага бориб етдики, бундан у ўзини қўярга жой тополмас, кўнглини босган қоронғилиқдан қандай қутулишни билмасди. У йўлкадан худди маст одамлардай ўткинчиларни сезмай, уларни туртиб ўтиб борарди, фақат кейинги кўчага ўтгандагина у ўзига келди. У атрофига назар ташлаб, қовоқхона олдида турганлигини кўрди, қовоқхонага йўлкадаги зина орқали пастга тушиларди. Худди шу пайт қовоқхона эшигидан икки маст киши бир-бирларини суяшиб сўқинишганча, алпонг-талпонг чиқиб келишди. Раскольников узоқ ўйлаб ўтирмай, пастга тушди. У шу пайтгача ҳеч қачон қовоқхоналарга кирмаган эди, ҳозир эса боши айланиб, юрагига ўт тушган одамдай ташна бўлиб кетганди. Муздеккина пиво ичгиси келди, иккинчи бир томондан у бунчалар бўшашиб кетишининг сабабини очлигидан ҳам кўрди. У қоронғи ва ифлос бир бурчакдаги усти иркит бўлиб ётган стол ёнига ўтириб, пиво сўради ва биринчи стаканни ютоққанча ичиб олди. Шу заҳоти кўнгли равшанлашди, фикри жойига тушди. «Буларнинг бари бўлмаган гаплар, – дея ўйлади у кўнгли кўта-

рилиб, – иккиланиб ўтиришнинг сира ҳам ҳожати йўқ! Ўзи жуда ҳолдан тойиб қолибман! Бир стакан пиво билан бир тишлам нон, мана, ҳаммаси яна ўз ўрнига тушди, ақлинг ҳам равшан тортди, аҳдинг қатъийлашди! Туф-эй, қанчалар пасткашлик буларнинг бари!..» У нафратомуз ижирғаниб қўйди, лекин шунга қарамасдан у худди офир бир юкдан халос бўлган одамдай тетиклашди ва тевааракатрофда ўтирганларга дўстона кўз югуртириб чиқди. Бироқ мана шу тобда ҳам у, ҳатто яхшилик ўз юрагига қандайдир офир йўллар билан кириб келатганлигини ҳис қилиб турарди.

У қовоқхонага кирган пайт одамлар кам эди. Зинада учраган икки мастдан кейин бештача роса ичиб олишган улфатлар чиқишди, улар гармонь чалиб боришар, ораларида бир қиз ҳам бор эди. Улар кетганларидан кейин ҳамма ёқ сув қуйгандай жимжит бўлиб қолди. Қовоқхонада қолганлар ичида пиво ичиб ўтирган, кўринишидан шаҳарлик кишига ўхшаган ширакайф бир одам билан унинг жуда ҳам семиз, бесўнақай шериги бор эди. Сибирча камзул кийган бу кишининг соқоллари оқарган, ўзи жуда ҳам маст бўлиб қолган, кўзлари дам-бадам юмилиб-юмилиб кетар, ўқтин-ўқтин худди уйқусирагандай бирдан қўлларини кериб бармоқларини шақиллата бошлар ва ўрнидан турмаган ҳолда елкаларини учириб-учириб қўяр, орасира тутуриқсиз суратда хиргойи қила бошларди:

Бир йил ўндим хотинни,

Бир йи-ил ў-ўндим-м хотинни...

У қўшиқ бандларини хотирга туширмоқчи бўлар, мудраб кетар, кейин яна кўзини очиб, қайтадан бошлар эди:

*Котибиятдан йўл олдим,
Маъшуқамга дуч келдим...*

Лекин нимагадир ҳеч ким унинг бу севинчига шерик бўлгиси келмасди; унинг индамас шериги бу шўхликларга ётсираб, ишонқирамай қараб ўтирарди. Қовоқхонада кўринишдан истеъфога чиққан хизматчиларга ўхшаш бир одам ҳам бор эди. У ҳеч кимга аралашмай, бир чеккада ўтирар, унда-мунда пивосидан бир хўплаб қўяр, кўзларини чор атрофга югуртириб чиқарди. У ҳам худди нимадандир ҳаяжонланаётганга ўхшаб кўринарди.

II

Раскольников кўпчиликка ўрганмаган, юқорида айтилгандай, айниқса, кейинги пайтларда одамлардан қочадиган бўлиб қолган эди. Лекин ҳозир бирдан нима учундир одамларни қумсаб қолди. Унинг юрагида аллақандай янги бир нарсалар туғилиб келаётганга ўхшар, шу билан бирга у ўзини одамларнинг меҳригиёсига ташна бўлгандай сизди. У бир ой аламзада хаёллар ичида қора фикрлардан жунбишга келиб яшади, мана энди қандай бўлмасин, қаерда бўлмасин, у андак эркин нафас олгиси келди, бошқача оламда бўлишни, чарчоқларини унутишни истади, шунинг учун ҳам қовоқхона қанчалар ифлос бўлмасин, бу ердан кетгиси келмасди.

Қовоқхона хўжайини бошқа хонада ўтирарди, лекин у катта залга тез-тез чиқиб турарди, у зиналардан тушиб келар экан, гавдасидан олдин унинг олифталик билан йилтиратиб мойланган катта қайрилма қўнжли қизил этиклари кўринарди. Унинг эгнида узун бурмабел камзул, қора шойи нимчаси қатирма бўлиб кетган, бўйнида бўйинбоғи йўқ